

Марта Стојић Митровић

Етнографски институт САНУ, Београд
marta.stojic@ei.sanu.ac.rs

Миграције као предмет антрополошког истраживања: концептуализације и политике

Иако су прва антрополошка проучавања настала као последица колонијалних освајања и сусрета са новим и другачијим културама, истраживање миграција као феномена вредног пажње по себи и за себе дошло је у антропологију знатно касније. Постоји више разлога за то. Једни произилазе из концептуално-теоријских ограничења која су следила из доминантних научних парадигми, други спадају у домен истраживачких политика, које, са своје стране, зависе од ширих друштвених и политичких кретања, док су трећи „онтолошки“, тј. садржани су у ономе што антропологију чини антропологијом, а односе се пре свега на њен предмет и метод. У овом тексту представљам динамику промена парадигми антрополошког проучавања миграција и разматрам проблеме класификације и производње знања.

Кључне речи: антропологија, миграције, парадигме, класификације, производња знања

Migration as the Object of the Anthropological Inquiry: Conceptualizations and Policies

Although the first anthropological studies were the result of colonial conquests and encounters with new and different cultures, the study of migrations as a phenomenon worth of the attention for itself came to the anthropology much later. There are several reasons for this. Some arise from the conceptual-theoretical limitations that followed from the dominant scientific paradigms, others belong to the domain of research policies, which in turn are dependent on wider social and political movements, while the last are "ontological", i.e. they are contained in what anthropology *is*, and they are primarily related to its object and method. In this text, I am presenting the dynamics of the changes of paradigms through which the anthropologists dealt with the study of migrations and discussing some of the problems of classification and knowledge production.

Key words: anthropology, migrations, paradigms, classifications, knowledge production

Увод

Иако су прва антрополошка проучавања настала као последица колонијалних освајања и сусрета са новим и другачијим културама, истраживање миграција као феномена вредног пажње по себи и за себе дошло

је у антропологију знатно касније. Постоји више разлога за то. Једни произилазе из концептуално-теоријских ограничења која су следила из доминантних научних парадигми, други спадају у домен истраживачких политика, које, са своје стране, зависе од ширих друштвених и политичких кретања, док су трећи „онтолошки“, тј. садржани су у ономе што антропологију чини антропологијом, а односе се, пре свега, на њен предмет и метод. У овом тексту представићу динамику промена парадигми антрополошког проучавања миграција и размотрити проблеме класификације и производње знања с тим у вези. Најпре ћу изнети кратак преглед истраживања миграција у антропологији, затим ћу приказати проблеме у антрополошком проучавању миграција који произилазе из специфичности предмета и метода, а на крају ћу истаћи проблеме класификације и производње знања.

Кратак преглед истраживања миграција у антропологији

У антропологији, мигранти су дуго посматрани као носиоци одређених културних карактеристика, који прелазећи из једног простора у други постепено одбацују неке од донетих културних карактеристика и преузимају нове (Diner 2008). Како Бретел (Brettell) истиче, ово је условило избор тема за истраживање, па је фокус стављан пре свега на проблеме адаптације и културних промена које се односе на веровања, понашања и друштвену организацију, као и на питања идентитета и етничитета (Brettell 2008). Тако су се током 1970-их и 1980-их миграције сагледавале кроз призму етничког идентитета, његове репродукције, конструкције и одржавања међу имигрантском популацијом (Vertovec 2007, 963).

Веома значајан оквир посматрања миграција јесте методолошки национализам (Hoerder 2012). Методолошки национализам је претпоставка да су нација/држава/друштво природне друштвене и политичке форме у савременом свету (Wimmer and Schiller 2002, 302). Таква натурализација националних држава није заобишла ни антропологију. Овде ћу навести закључке о методолошком национализму које дају Вимер и Шилер. Они истичу да је методолошки национализам у антропологији имао дубоке последице, а нарочито од тренутка када је функционализам потиснуо дифузионизам као доминантну научну парадигму. Наиме, антрополози су често посматрали културе као нераскидиво и некако органски везане за територије. На тај начин су репродуковали превасходно националистичку слику света као раздељеног у ограничене, културно специфичне јединице. Штавише, рани антрополози су дефинисали своју област истраживања посредством негативне екстраполације у односу на искуства изградње националних држава на Западу. Тако су управо племена и етничке групе које су измицале модернизацији и нацији представљале привилегован антрополошки објекат проучавања, при чему су игнорисали утицај колонијалних режима или политичких агенди у смеру изградње нације на њих. Утицај методолошког национализма на антропологију се ту не завршава:

чак и када су радили истраживања у комплексним, индустријализованим друштвима, антрополози су се фокусирали на етничке групе које су перципирани и представљани као различите у односу на „већинску“ популацију. Истичала се њихова културна различитост у односу на „националну културу“. Производећи друго и другачије у односу на које се консолидује нација, антрополози су репродуковали, натурализовали и легитимисали перспективе и политике националних држава у настајању (Wimmer and Schiller 2002, 304–305).

Тек је покушај сагледавања света у целини указао на ограничења методолошког национализма у научним истраживањима, али и на доминацију перцепције феномена националних држава као нормализованог, односно, општеприхваћеног и непроблемативизованог стандарда (упореди Belshaw 1976, XIV). Фајн примећује да данашње критике методолошког национализма негирају да је национална држава природна форма друштвено-политичке организације, али прихватају да то јесте главни принцип организације у модерном свету (Fine 2003, 460). Проблем је у томе, сматра Фајн, да се као модерност узима један кратки историјски период (од 1953. до 1989.) као егземпларни представник модерности у који се насилно учитава чврстина (solidity) националне државе, као и то да увек претпоставља стилизовану историју идеала нације у просветитељству (Ibid, 460). Штавише, истиче Чернило, не треба пренебрегнути управо утицај теорије друштва на етаблирање схватања да национална држава представља финалну и неопходну форму друштвеног организовања у модерности (Chernilo 2006, 13).

Од 1990-их, у проучавању миграција све већи значај добијају феномени транснационализма и глобализације (Vertovec 2007; видети Kearny 1995, Fog Olwig and Nastrup 1997). Транснационализам карактерише мрежа као доминантни облик друштвене морфологије, чиме се избегава унилокалност, хијерархизација, однос центар-периферија, а пре свега дефинисаност и ограниченост, будући да транснационализам омогућава комплексне концептуализације идентитета и позиционираниости како индивидуе тако и колективитета (Vertovec 2009). Хердер истиче да, док „транс“ исправно наглашава континуитете у животима миграната, истовремено критикујући раздвајајуће аспекте политичких граница, „национално“ замагљује унутрашње разлике у нацијама и државама (Hoerder 2012, 70). Ападураи говори о транслокалности, форми идентификације у привременом окружењу, где се формирају краткотрајне друштвене везе које су под јаким регулаторним утицајима државног или неког другог апарата моћи који се може схватити као спољни у односу на дато место привременог боравка и људе у њему (Appadurai 1995, 220). Управо наглашавањем диференцијалних моћи актера у миграцијским процесима, транснационализам може да превазиђе слику света као мреже која повезује различите нације или другачије есенцијализоване локализоване колективитете (упореди Wimmer and Schiller 2002, 324). Глобализација, са своје стране, још више превазилази традиционалне погледе на миграције и истиче значај мреже, транснационалних токова капитала, које посматра истовремено као последице

развоја средстава за комуникацију и транспорт, али и политичко-идеолошких промена, првенствено ка универзализацији западне либералне демократије (Czaika and de Haas 2013, 5). Основна одлика глобализације је интензивирање кретања робе, новца, али и људи, идеја и знања преко државних граница (Castles and Miller 2009). Кастлес и Милер говоре о глобализацији миграција у том смислу да међународни миграциони токови сада значајно утичу на више држава истовремено, док је мигрантска популација сасвим разнолика у економском, друштвеном и културном погледу (Ibid, 10). Такође, учествовање све већег броја људи у миграцијским токовима доводи до брисања разлика између држава које би представљале превасходно друштва емиграције од друштава имиграције (Ibid, 7). Кастлес и Милер ово називају периодом транзиције у миграцијским токовима на територији појединих држава и наглашавају да долази до опште политизације феномена миграција на глобалном, регионалном, националном али и локалном нивоу (Ibid, 12). Поред транснационализма и глобализације, у новије време у жижу интересовања долазе и проучавања рода у оквиру етнографија миграција (Morokvašić 2010, Green 2012). Присуство жена као активних учесника миграционих процеса, а не више само као пратилаца, постаје широко прихваћена перспектива. Посебно се истражује економска улога жена, које одлазе на рад ван сталног места боравка и тако обезбеђују средства за преживљавање целој породици (о феминизацији миграција видети Castles and Miller 2009, 12). Такође, фокус на интерсекционалност, тј. утицај различитих социо-демографских фактора, као што су род, раса, националност, старост, образовање, на социо-политички положај, а самим тим и могућности за приступ правима, добија све већи замањак у проучавању миграција (Ünsal 2015).

Данашња истраживања миграција у антропологији се разликују од претходних зато што не само да узимају у обзир раније игнорисан утицај макроконтекстуалних фактора, као што су, пре свега, светска и регионална политика и економија, на миграцијске процесе на мезо- и микроплану, већ га често стављају у центар истраживања (Vertovec 2007, 969).

Такође, преиспитивање ригидне концептуализације људи и култура, довело је до императива избегавања есенцијализације у истраживању (Brettell 2008, 136). Класичне антрополошке теме, као што су истраживање етничког (родног или културног) идентитета и проблема адаптације, обogaћене су све присутнијом проблематизацијом не само социо-културног, већ и геополитичког контекста. За разлику од методолошког национализма, који националне државе посматра као некакав природан контекст, у савременим истраживањима националне државе постају актери миграцијских процеса. У XXI веку развијају се интердисциплинарне студије граничног режима (border regime studies), којим се наглашава трансформација граница од *линија*, којима се обележава нека национална територија, до техно-социјалног, де-територијализованог апарата, који производи *просторе*, у којима се спроводи искључивање (Hess and Kasparek 2017). Такође, све већи одјек добија перспектива аутономије миграција, која наглашава да се миграције дешавају упркос пролиферацији апарата и политика који би да је контролишу (De

Genova 2017). Управо свакодневне микро-праксе којима се границе производе, потврђују, оповргавају и деконституишу, а механизми контроле миграција успостављају и нарушавају, представљају полазиште студија граничног режима и аутономије миграција, при чему антрополошки (етнографски) метод постаје незаменљив за сакупљање грађе. У новијим истраживањима, сами истраживачи постају свесни своје позиције у односу на објекат проучавања, што даље омогућава критичко промишљање основних концептуализација које се односе на миграције (de Genova 2002).

Неки проблеми у проучавању миграција у антропологији: предмет, метод и политике

Антропологија је дуго посматрала социо-културне феномене које је проучавала као стабилне и дуготрајне процесе који задржавају и репродукују своје обрасце постојања (Malkki 1997). Зато су феномени који немају сталну форму и манифестују се на нивоу инцидента, који су не само плурилокални, већ и транзиторни и, суштински, мултивокални, тј. који не подлежу неком унифицираном систему друштвених норми, остајали изван хоризонта доминантних антрополошких парадигми. Како Малки истиче, „антрополошки обичај да се фокус ставља на заједнице прве врсте (породице, културе, нације, етничке групе, локалне заједнице, институције итд.) може учинити невидљивим или тривијалним оне конструктивне и значајне догађаје који су случајни, краткотрајни и аномалијски. Заједнице прве врсте су именоване и класификоване као вредне „очувања” и заштите, вредне закона и контроле, као и небројених интервенција; оне друге су често остајале чак и без имена”, (Malkki 1997, 92, наводници у оригиналу). Осим утицаја доминантних научних парадигми на могућност уочавања и обраде појединих феномена, не сме се занемарити ни директнији утицај научне заједнице. Као илустрација ће послужити следећи догађај: када је 1967. године на састанку Америчке антрополошке асоцијације Давид Аберле представио резолуцију којом се осуђује примена оружја попут напалма над становништвом (Вијетнама), један од председавајућих, Мајкл Харнер, устао је и изјавио да геноцид не спада у професионално интересовање антрополога (Gough, 1990, 1705). На сличне проблеме су наилазили антрополози који су уместо традиционалних села или других колективитета желели да проучавају динамику избегличких кампова (упореди Малки 1997). Међутим, списак проблема се ту не исцрпљује. На нивоу праксе, тј. спровођења теренског истраживања, истраживање миграција и азила у антропологији су отежавале две ствари. Прва је сама концепција антрополошког терена у неком насељу, или међу репрезентативном популацијом, најчешће заједницом, у којој се траже регуларности, неки дељени поглед на свет. То је доста другачије од онога што се затиче када се проучавају миграције. Пре свега, мигранти и миграције нису неки примордијални, ограничени феномен који је могуће есенцијалистички схватити. То је ситуација у којој може да се нађе свако. Транзиторност, стална променљивост и случајност, често површни и краткотрајни контакти учесника миграцијских процеса, истраживача нужно

стављају у позицију сведока неког догађаја. Зато метод који се примењује није етнографско описивање већ етнографско сведочење (Malkki 1997, 95). Са једне стране, дакле, истраживач је стално у позицији да „касни“ за предметом проучавања који пред његовим очима стално мења своју форму. То има две последице. Прва је да је немогуће износити коначне закључке – они могу бити побијени већ сутра, са променама карактеристика миграцијских токова, избијањима нових кризних жаришта или увођењем нових секуритарних техника. Друга је та да што прецизније одређење контекста у коме се миграције одвијају постаје императив у истраживању. Једино тако се могу интерпретирати најразличитији појавни облици конкретних миграцијских токова који су узети за предмет истраживања. Међутим, етнографско сведочење као метод поседује још једну важну димензију – оно је наратив чија је сврха придобијање слушалаца ка интерпретативном оквиру и систему вредности онога ко га излаже. „Сведочење је увек дијалогско и јавно, где је ја више колективно него индивидуално... сведочења јасно приказују инсценацију друштвених разлика у којој привилеговани записничар бележи орално сведочење непривилегованог. Сведочења тако имају орални и перформативни квалитет које друге аутобиографије немају, будући да носе отисак гласова оба говорника, двоструку природу записаног и расуту снагу гласа”, (McClintock 1995, 326–327). Етнографско сведочење је субјективни наратив који има политичку функцију – најчешће залагање за права дискриминисаних појединаца и група са којима истраживач ступа у контакт током свог истраживања. Дакле, практични проблеми са којима се среће истраживач миграција леже у томе што је неопходно прилагодити теренско истраживање одликама феномена миграција и прихватити да је заступање стране немогуће избећи.

Антропологија се у свом формативном периоду, али и касније, занимала за начин живота и поглед на свет људи који су затицани на колонизованим подручјима. Пракса да антрополози раде истраживања у (бившим) колонијама одржала се до данас. „Антропологија је дете западног империјализма,“ каже Гоу, „[њ]ени корени леже у хуманистичким визијама просветитељства, али као универзитетска дисциплина и савремена наука осамосталила се у последњим деценијама XIX и у раном XX веку. Ово је био период током кога су западне нације чиниле крајње притиске да доведу практично цели прединдустријски, незападни свет, под своју политичку и економску контролу,“ (Gough, 1990, 12–13). Политичке и економске промене у деценијама након Другог светског рата довеле су до трансформације популација које су биле предмет антрополошког проучавања из колонијалних субјеката у суверене грађане, што је условило многе моралне дилеме. „Улазак некада колонизованих или одбачених људи (који носе сопствене маске и говоре сопствене текстове) на позорницу глобалне економије, међународне високе политике, и светске културе, је присвојено право антрополога да штите нечујне, приказују невидљиве и препознају погрешно конструисане, постало све теже очувати,“ (Geertz 1988, 133).

Радећи свој посао, тј. истражујући другог и другачије, антрополози су нехотице „оријентализовали“ затечено становништво (упореди Said 2000, 37) и на тај начин репродуковали однос статусне, економске, политичке и сваке друге неједнакости између субјекта и објекта проучавања, али и подржавали стереотип да су антрополози они који проучавају друге људе који живе у селима у другим државама (Belshaw 1976, XIV). Међутим, било би претерано рећи да је тиме увек подржавана она страна која има већу моћ. Некада су на рад антрополога утицали ставови влада, некада локалних вођа, некада револуционара који су се залагали за ослобођење од колонијалних власти (Ibid., 7). „Како се мењала антропологија, тако су се мењали теоријски модели и њихове последице на примењене политике” (Ibid, 7). Како Малки наводи, „често су ишли да сакупљају језике и културне форме покушавајући да их спасу уништавајућих ефеката Западне империјалне експанзије и индустријског капитализма. Понекад је рад на спасавању и заштити био мотивисан пуком логиком препарирања; у другим случајевима био је део компликованих политичких борби са историјом, моћи и производњом знања“ (Malkki 1997, 88). Мора се узети у обзир и да је и сам истраживач индоктриниран својом матичном културом, истраживачком парадигмом, популарним гледиштима, личним искуством, и да све то утиче на начин перцепције и описивања објекта проучавања, што никада не мора да напусти ниво пресупозиција, тј. имплицитних претпоставки. Ако нешто желимо да „препарирамо“, то значи да му приписујемо врло специфичан сет вредности (који се везује за очување „аутентичности“, презервацију „природног стања“, или други интерпретативни оквир који са собом носи читаве низове пресупозиција). Међутим, ту лежи и практична опасност: у случају миграција, резултати научних истраживања постају средство легитимизације политичких интервенција у домену контроле популације на националном и интернационалном нивоу.

Неки проблеми у проучавању миграција у антропологији: класификације и производња знања

Уопштено гледано, миграције представљају кретање са циљем привремене или сталне промене места боравка. Постоји више типологија миграцијских кретања. У начелу, сврха типологије је да што адекватније представи неки феномен и да омогући његову компарацију са другим више или мање сличним феноменима. Критеријуми за успостављање категорија миграцијских кретања су различити а њихов избор зависи пре свега од тога шта истраживач жели да нагласи (упореди Brettell 2008). „Док се неке класификације заснивају на експлицитним правним категоријама (легално, илегално, избеглице, расељени), друге се од њих мало удаљују и везују за геополитичке поделе (емиграција, имиграција, спољне и унутрашње) или физичке карактеристике (број, фреквентност)” (Стојић Митровић 2017). У том смислу свака категоризација не представља дескрипцију феномена, већ његову организацију. Међутим, избор критеријума који се наглашава не мора увек да зависи од карактеристика самог феномена, већ може да буде преузет

„од споља“, тј. од ширег интерпретативног оквира у коме феномен задобија смисао. Зетер говори о именовану, процесу стереотипизације који укључује раздвајање на конститутивне елементе, стандардизацију и формулисање јасно разграничених категорија у којима се репродукују професионалне, бирократске и политичке вредности које су их иницирале (Zetter 1991, 45). Наиме, именовање је начин означавања помоћу кога се успостављају политичке агенде, али и начин на који се дефинишу људи који су перципирани као објекти тих политика (Wood 2007, 19). Процес именовања јесте однос моћи који се огледа у томе што ознаке које користи једна група актера постају лакше наметнуте домену практичне политике, ситуацији или особама, од ознака које нуди нека друга група (Wood, 2007, 20). Штавише, именовање је свепрожимајући процес конструисања друштвеног другог и успостављања идентитета, који се јавља на различитим нивоима и у различитим моментима друштвене интеракције, између државе и колектива, колектива и индивидуе, и индивидуа међусобно (упореди *Ibid.*).

Врло подесан појам за разматрање проблема овог типа јесте појам конвенционалне концептуалне метафоре, или метафоричког концепта, које структурирају сам начин перципирања тако што систематично пребацују метафорички апстраховане одлике из једног концептуалног домена у други (Marmaridou 2000). Осим на перцепцију, конвенционалне концептуалне метафоре утичу и на начин на који се одвија акција, тј. поступање са објектом који је перципиран помоћу конвенционалне концептуалне метафоре „као да он заиста јесте“ то што је издвојено метафоричком апстракцијом (Lakoff and Johnson 2003, 19). То је процедура помоћу које нека карактеристика престаје да се односи на јединствен објекат и постаје име класе. Међутим, давање предности једном атрибуту истовремено значи потискивање других могућих атрибута (Ricoeur 1994, 107). Такође, као и код пресупозиција, њихова адекватност, односно, потврда да се заиста односе на то на шта се наводно односе, се узима здраво за готово и не доводи се у питање. Њих је тешко побити, јер представљају основне претпоставке које дају смисао класификацији (упореди Levinson 1995, 127).

Управо на такво стање ствари често наилазимо у области миграција. Једна од најранијих класификација миграција је она коју је дао Феарчајлд. Она може послужити као пример типологија за које тек са дистанце можемо да утврдимо да су биле под јаким утицајем доминантних научних парадигми и политичких дешавања. Феарчајлд разликује имиграцију и колонизацију, као мирољубиве облике миграција, од инвазије и освајања, који су агресивни облици миграција. Такође, колонизација и освајање представљају кретање из више развијене у ниже развијену културу, инвазија је кретање из ниже у више развијену културу а имиграција кретање између подједнако развијених култура (Fairchild 1925, 13, према Petersen 1958, 256–257). Овај пример јасно показује утицаје дискурса који су спољни (непертинентни) у односу на сам феномен, на избор критеријума за његову класификацију, при чему ангажовање, тј. некритичко преузимање тих критеријума (на пример, да је колонизација мирољубива или да постоје више и ниже развијене културе, те

да колонизација води напретку затечене културе) и њихово ангажовање у научним класификацијама истовремено реafirмише и натурализује дискурсе из којих потичу. Ситуација са савременим класификацијама миграција је знатно компликованија будући да нам недостаје у најмању руку временска дистанца која би нам омогућила критичко сагледавање интерпретативних оквира који се ангажују и у којима феномени миграција задобију смисао. Такође, концептуализације о миграцијама се преливају из свакодневног у административно-правни дискурс, из овог у научни, из научног у политички и обрнуто, што још више усложњава ситуацију. Овде ћу истаћи неке од специфичних методолошких и концептуалних тешкоћа са којима се срећу антрополози који се баве проучавањем феномена азила и тзв. нерегуларних миграција, и који могу имати практичне последице на припаднике популације коју истражују.

Миграције представљају просторно кретање. Методолошки национализам се манифестује у једној од најприхваћенијих класификација миграционих кретања на емиграцију и имиграцију. Национална држава постаје мерило према коме се одређује смер миграционих токова (емиграција из државе, имиграција у државу). Осим што претпостављају постојање неке државе у коју се долази или из које се одлази и у том смислу етикетирају особу која мигрира по националној основи, употреба израза емигрант и имигрант цели процес миграција стављају у (транс)национални оквир (De Genova 2002). Израз који се такође користи је израз мигрант. Како Диминеску истиче, за разлику од емигранта, који напушта своју земљу порекла или сталног боравка, и имигранта, који долази у неку земљу да би у њој остао, мигрант се обично перципира као неко ко је у транзиту, ко привремено борави како би радио или неко ко само пролази, да би се затим или вратио одакле је дошао, или продужио до неке друге земље (Diminescu 2008, 566). Тако су мигранти осуђени на некакво стање лиминалности и перципирани као неко ко јесте овде али би му боље било да није и ко никад неће (јер нема намеру или му неће бити дозвољено) да постане пуноправни члан заједнице (Ibid.). Осим овога, методолошки национализам присутан је у подели на спољну и унутрашњу миграцију, при чему спољна подразумева прелазак државних граница а унутрашња је задржана у њиховим оквирима. Како Фавел примећује, већина класификација има тај национални фокус при чему се готово увек преузима перспектива друштва пријема (Favell 2008, 263). Из перспективе методолошког национализма, миграције јесу просторно кретање, али такво при коме се простор замишља као издељен на националне државе унутар чијих или преко чијих граница се кретање врши (Wimmer and Schiller 2002). Ову концептуализацију је јако тешко превазићи у практичном истраживању, с обзиром на то да се конкретни формализовани одговори на миграције у неком периоду разликују од државе до државе и њихових административних система за контролу миграцијских кретања.

Мотив за мигрирање је такође чест критеријум према којима се разликују присилне и добровољне миграције, где се у прву групу сврставају избеглице и расељена лица, а у другу, на пример, мигранти који се крећу у

циљу спајања породице или школовања, а најчешће економске или радне миграције. У савременој миграцијској политици пре свега, али и јавном дискурсу, све већи значај придаје се критеријуму легалности, односно поседовања административних дозвола за промену места боравка како у држави порекла, тако и у држави транзита и пријема. Према овом критеријуму, миграције се се деле на легалне и илегалне. За разлику од других критеријума, овај има изразити перформативни потенцијал, јер сврставање у једну или другу категорију повлачи читав низ обавезујућих понашања и пракси (Стојић Митровић 2013). Особе којима је онемогућено да користе легалне путеве јер немају (одговарајуће) дозволе, принуђене су да се крећу, живе и раде у доменама нерегулисаним законским оквирима. Илегалност кретања се преноси на све друге аспекте живота миграната. Ово иде до те мере да се мигранти посматрају као интринсично илегални. Де Генова овај процес назива илегализацијом миграната (De Genova 2015).

Азил и нерегуларне миграције се у званичној класификацији коју нам нуди UNHCR обједињују у категорију мешовитих међународних миграција, при чему су прве присилне а друге добровољне, једне као мотив имају бекство од прогона а друге карактеришу економски разлози. Повезаност категорија нерегуларних миграната и тражилаца азила не лежи само у домену миграцијске праксе, где овако класификоване особе путују заједно, већ су ови статуси још и правно и хронолошки повезани. Са једне стране, тзв. нерегуларни мигрант може да легализује свој статус изражавајући намеру да затражи азил, чиме добија статус тражиоца азила. Са друге, ако тражилац азила не добије статус избеглице, губи основ за легалан боравак у земљи. Ове три инстанце, заједничко путовање, легализација и делегализација боравка представљају главно упориште преклапања ових категорија (упореди Papadourlou-Kourkoula 2008, 5–6). Мешовите миграције ка (некадашњим) земљама благостања представљају комплексан политички, економски, друштвени и етички проблем: да ли признати право на слободу кретања држављанима појединих држава али не и других, да ли подстицати насељавање културно различитих популација, да ли признати право на избеглиштво људима чији ће домови и тле под ногама нестати услед климатских промена, да ли је сиромаштво довољан разлог да се неком додели азил, да ли истеривати тзв. нерегуларне мигранте из земље у којој су затечени, да ли раздвајати породице уколико сви чланови не задовољавају критеријуме за боравак у датој земљи, да ли примењивати мандатно затварање миграната без суђења, шта радити са децом и тако даље.

Одређења азила и нерегуларних миграција су пре свега правна. Како Вилсон истиче, правни институти имају тенденцију да реификују културу и друштвени идентитет, тј. да концепт, идеју или својство неког односа претворе у конкретну ствар или објекат (Willson 2011, 185). Међутим, иако правне дефиниције изгледају као да описују реално стање ствари, оне су производ државних политика и пракси. Уопштеније речено, правне обавезе су дубоко укорене у друштвене норме (Greenhouse 2014, 171). То уједно не значи да су правне норме експлицитни израз вредности заједнице, нити да је

закон универзално примењив. Управо су антрополози, попут Малиновског, показали да наратив може да произведе идеализацију закона и тако прикрије да се људска реалност не води неком конзистентном логичком шемом, већ представља стални сукоб супротстављених принципа (Malinowski 1926, 36; упореди Greenhouse 2014, 175). При томе не треба изгубити из вида да постоји разлика између законских принципа и њихове примене, будући да примена зависи од интерперсоналних наклоности и актуелног положаја у систему моћи (упореди Malinowski 1926, 36). То значи да нису друштвена правила та која уређују законе и омогућавају њихову примену, већ друштвени односи (упореди Greenhouse 2014, 176).

Правне класификације имају значајне последице на људе који им подлежу. Статуси, права и обавезе лица које је затражило азил разликују се од оних који то нису учинили (или оних који јесу добили статус избеглице, од оних којима је тај статус одбијен, и тако даље). Тако (легалан или не) статус мигранта за собом повлачи читав спектар правних и социо-политичких односа према држави, „и мора да буде активно и више или мање намерно произведен путем закона и његовог спровођења” (De Genova 2002, 110). У случају азила и нерегуларних миграција, осим државних политика, позицију моћи да утичу на креирање и обликовање правних дефиниција имају још и оно што Чимни назива „практичарима“ (practitioners) (Chimni 2009, 16). То су пре свега међународне, наднационалне организације, које уз релевантне државне институције раде са мигрантима, класификују их и додељују им статусе (и права и обавезе које из њих произилазе) (Ibid.). Чимни истиче да не треба да изгубимо из вида да институције одговарају одређеним политикама, располажу одређеним фондовима и одређеним људством. Из тог разлога су и класификације које оне нуде, иако можда нужне са становишта конкретне праксе, које балансирају између људских права, рестриктивних миграционих политика и ресурса за њихов спровођење, овим уједно и обојене (Ibid.).

Поставља се питање каква је улога научника из друштвених и хуманистичких дисциплина у овом погледу, односно, да ли можемо да утичемо на оне који креирају политике, правне категорије и праксе, то јест да интервенишемо у објекат или контекст проучавања. Ево како Туртон формулише ову дилему: треба прво поћи од дефиниције поља истраживања и поставити питање да ли би преузимање категорија и концепта које пласирају креатори политика (што се десило приликом настанка академских студија избеглиштва 1980-их година) значило и евентуално лакше утицање на њих, с обзиром на то да се фондови за истраживања добијају у складу са захтевима политика, односно, проценама онога шта се сматра релевантним за истраживање и тренутним приоритетом. „Проблем са овим приступом је тај“, истиче Туртон, „да категорије и концепти које примењују креатори политика не морају да потпомажу – чак напротив, често веома одмажу – научном разумевању,“ (Turton 2003, 1).

Особе које раде са мигрантима на терену, као што су, између осталих, и антрополози, у ситуацији су да утврде да различите правне категорије и идентификације могу да се односе на особе које пролазе кроз веома слична

искуства (Turton 2003). Један од најпознатијих примера је разликовање концепта избеглице од тзв. (економског) мигранта у контексту легализације али и легитимизације њиховог боравка на некој територији, а које се темељи у приписаним супротстављеним мотивима који су иницирали миграцију: док су избеглице тако несвојевољно биле принуђене да крену на пут, бежећи од прогона, економски мигранти су својом вољом, опортунистички, кренули да траже боље економске услове који ће им омогућити угоднији живот. Ова дихотомија је первазивна, тј. на њу наилазимо и у националном и интернационалном хуманитарном и секуритарном сектору, али и у јавном дискурсу. Осим што приписани мотив за миграцију представља основу за оправдавање легитимности имиграције, он носи и суштинску превагу у административном одлучивању о легалности и могућностима за легализацију имиграције. Истраживачи на терену су указали на произвољност и неадекватност овакве дихотомизације у пракси: мотиве за миграције је тешко свести на један и представљају резултат низа фактора (Van Hear 2011), сиромаштво је последица генерализованог структурног насиља, а само у изузетно ретким случајевима последица самовољног одабира стила живота (упореди Но 2007), перцепција нечије вулнерабилност је арбитарна и представља политичку одлуку која, тражећи легитимитет, не преза од креирања или актуелизације низа репрезентација у јавности, а што, међутим, резултира веома озбиљним последицама за особу која је сврстана у ову или ону категорију (упореди Molnar Diop 2014, 74). Осим суштински концептуалних проблема у априорној класификацији миграната, која у својој ригидности занемарује изузетно комплексне реланости и утицај низа фактора на иницијално формирање ових категорија (Anderson 2008), проблеми су уочени и на равни њихове примене. На пример, истраживање о раду верских хуманитарних организација у Србији у пружању помоћи мигрантима, показало је да хуманитарни режим фокусирањем на предефинисане вулнерабилне категорије, етаблира пасивне, прогнане избеглице (још и више ако су у питању жена и деца) као прототип рањивости не само како би добио легитимитет путем ослањања на представе које циркулишу у јавном дискурсу, већ и на сасвим конкретан начин – у пропозицијама конкурса за добијање средстава из фондова, што за последицу отвара пут за производњу нових рањивости код оних који испадају из предефинисаних категорија (рецимо, одраслих мушкараца, који су најчешће изузети од помоћи) (Djuric-Milovanovic and Stojic Mitrovic 2018). И на сасвим формалној, административно-правној равни дихотомија ових категорија је проблематична. Иако су категорије избеглица и (економских) миграната представљене као дихотомне, оне су, заправо, често сукцесивне: исте особе прелазе из једне у другу у различитим фазама свог пута. Другим речима, између ових категорија не постоји јасна граница, већ континуум (Papadopoulou 2005, 2) који администрација покушава да прекине.

Завршна разматрања

„Бављење практичном политиком”, истиче Белшо, „никада није недостајало антропологији” (Belshaw, 1976, 5). Проучавајући друштвене и културне промене, антрополози су не само сведочили, већ и својим радом учествовали у практичним политикама (упореди Lukić Krstanović 2014). Од првих, arm-chair антрополога, који су, шаљући своје упитнике о табуу, мани, потлачу и сличним феноменима, утицали на перцепцију колонијализованих од стране администратора који су их о овоме обавештавали, преко тзв. примењене антропологије, која је указивала на конфликте и проблеме који су услед модернизације настајали у друштвима у којима су радили испитивања, преко студија национализма и етничитета, које су биле некад противтежа а некад доносиле превагу настојањима влада у формирању нације, па све до савремених истраживања глобалних процеса у којима се преплићу утицаји транснационалног, националног и локалног, антропологија и практичне политике су повезани. Док су се раније истраживања обично бавила утицајима тзв. институција моћи, односно, националних или глобалних процеса на односе у заједницама, сада се појављују и истраживања која се фокусирају на деловање друштвене организације и мрежа на транснационалне актере и политичке процесе, глобалне елите, оне који доносе одлуке од јавног значаја, и оне који на те одлуке утичу (Wedel et al. 2005, 33). Истраживања комплексних система моћи постаје све заступљеније у антропологији. Сада се практичне политике не посматрају као дате, као део контекста, већ као културни феномени које треба проблематизовати. Оне се анализирају као културни текстови, средства за класификацију, наративи који подржавају или критикују актуелне представе света, као реторичке и дискурзивне форме које дају моћ неким сегментима друштва, док је истовремено одузимају другима (Shore and Wright 1997, 6). Антропологија, са својим идеалом холизма, императивом контекстуализације и самокритичношћу, поседује значајан потенцијал за иновативно промишљање миграција.

Литература

- Anderson, Bridget. 2008. “Illegal immigrant: Victim or Villain?” ESRC Centre on Migration, Policy and Society Working Paper No. 64, University of Oxford Dostupno 30. 8 2018. na:
http://www.compas.ox.ac.uk/fileadmin/files/Publications/working_papers/WP_2008/WP0864%20Bridget%20Anderson.pdf
- Appadurai, Arjun. 1995. “The Production of Locality”. In *Counterworks: Managing the Diversity of Knowledge*, ed. Richard Fardon, 208–229. London and New York: Routledge.
- Austin, John L. 1990. *Kako napravimo kaj z besedami*. Ljubljana: Studia Humanitatis ŠKUC-FF.

- Belshaw, Cyril, S. 1976. *The Sorcerer's Apprentice: an Anthropology of Public Policy*. New York: Pergamon Press Inc.
- Brettell, Caroline B. 2008. "Theorizing migration in anthropology: The social construction of networks, identities, communities and globalscapes." In *Migration Theory. Talking across Disciplines*, eds. Caroline B. Brettell and James F. Hollifield, 113-159. New York: Routledge.
- Brettell, Caroline B. and James F. Hollifield 2008. "Introduction: Migration Theory. Talking across Disciplines." In *Migration Theory. Talking across Disciplines*, eds. Caroline B. Brettell and James F. Hollifield, 1–29. New York: Routledge.
- Castles, Stephen and Mark J. Miller. 2009. *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. (fourth edition). Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Chernilo, Daniel. 2006. "Social Theory's Methodological Nationalism. Myth and Reality." *European Journal of Social Theory* 9 (1): 5–22.
- Chimni, B.S. 2009. "The Birth of a 'Discipline': From Refugee to Forced Migration Studies." *Journal of Refugee Studies* 22 (1): 11–29.
- Czaika, Mathias, and Hein de Haas. 2013. "The Effectiveness of Immigration Policies." *Population and Development Review* 39 (3): 487–508.
- De Genova, Nicholas P. 2002. "Migrant "Illegality" and Deportability in Everyday Life." *Annual Review of Anthropology* 31: 419–447.
- De Genova, Nicholas (ed). 2017. *The Borders of "Europe": Autonomy of Migration, Tactics of Bordering*. Durham, NC: Duke University Press Books.
- Diminescu, Dana. 2008. "The connected migrant: an epistemological manifesto." *Social Science Information* 47 (4): 565–579.
- Diner, Hassia R. 2008. "History and the Study of Immigration." In *Migration Theory: Talking across Disciplines*, eds. Caroline B. Brettell and James F. Hollifield, 31–50. New York: Routledge.
- Djuric Milovanovic, Aleksandra and Marta Stojic Mitrovic. 2018. "The Changing Dynamics of Humanitarian Engagement of Faith-Based Organizations in Migrants' Support in Serbia: balancing between the vulnerable human and the (in)secure (nation)state." In *Migration and Human Security in the Eastern Orthodox World*, ed. Lucian Leustean. Routledge. In print.
- Favel, Adrian. 2008. "Rebooting Migration Theory. Interdisciplinarity, Globality and Postdisciplinarity in Migration Studies." In *Migration Theory, Talking across Disciplines*, eds. Caroline B. Brettell and James F. Hollifield, 259–278. New York: Routledge.
- Fine, Robert. 2003. "Taking the 'Ism' Out of Cosmopolitanism." *European Journal of Social Theory* 6 (4):451–470.

- Fog Olwig, Karen and Kirsten Hastrup, eds. 1997. *Siting Culture. The shifting anthropological object*. London and New York: Routledge.
- Geertz, Clifford. 1988. *Works and Lives: the Anthropologist as Author*. Stanford University Press.
- Green, Nancy L. 2012. "Changing Paradigms in Migration Studies: From Men to Women to Gender." *Gender & History* 24 (3): 782–798.
- Greenhouse, Carol J. 2014. "Unexpected Properties: Strathern on the Relation of Law and Culture." *Theory, Culture & Society* 31 (2/3): 167–184.
- Gough, Kathleen. 1990. "'Anthropology and Imperialism' Revisited." *Economic and Political Weekly* Vol. 25 (31): 1705–1708.
- Hess, Sabine and Bernd Kasperek. 2017. Under Control? Or Border (as) Conflict: Reflections on the European Border Regime. *Social Inclusion*, 5 (3): 58–68.
- Ho, Kathleen. 2007. "Structural Violence as a Human Rights Violation." *Essex Human Rights Review* 4 (2): 1–17.
- Hoerder, Dirk. 2012. "Migration Research in Global Perspective: Recent Developments." *SozialGeschichte Online* 9: 63–84. Dostupno 15. 12. 2015. na: <http://www.stiftung-sozialgeschichte.de>
- Hollifield, James F. 2008. "The Politics of International Migration. How Can We 'Bring the State Back In?'" In *Migration Theory: Talking Across Disciplines*, eds. Caroline B. Brettel and James F. Hollifield, 183–237. New York and London: Routledge.
- Kearny, Michael. 1995. "The Local and the Global. The Anthropology of Globalization and Transnationalism." *Annual Review of Anthropology* 24: 547–565.
- Lakoff, George and Mark Johnson. 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Levinson, Stephen C. 1995 (1983). *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lukić Krstanović, Miroslava. 2014. "Migration Studies: Ethnology and Policy of the Institute of Ethnography SASA (1947–2014)." *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 62 (2): 15–33.
- Malinowski, Bronislaw. 1926. *Crime and Custom in Savage Society*. Dostupno 30. 1. 2016. na: <http://wolnelektury.pl/media/book/pdf/crime-and-custom-in-savage-society.pdf>
- Malkki, Liisa. 1997. "Speechless emissaries: refugees, humanitarianism, and dehistoricization." In *Siting Culture. The shifting anthropological object*, eds. Karen Fog Olwig and Kirsten Hastrup, 227–258. London: Routledge.

- Marmaridou, Sophia S. A. 2000. *Pragmatic Meaning and Cognition*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- McClintock, Anne. 1995. *Imperial leather: race, gender and sexuality in the colonial contest*. London and New York: Routledge.
- Mey, Jakob L. 1993. *Pragmatics. An introduction*. Oxford & Cambridge: Blackwell Publishers.
- Molnar Diop, Petra. 2014. "The "Bogus" Refugee: Roma Asylum Claimants and Discourses of Fraud in Canada's Bill C-31." *Refuge* vol. 30 (1): 67–80.
- Morokvašić, Mirjana. 2010. "Feminizacija migracija?" *Stanovništvo* XLVIII (2): 25–52.
- Morokvašić-Müller, Mirjana. 2013. "Integration: Gendered and Racialized Constructions of Otherness." In *Contesting Integration, Engendering Migration. Theory and Practice*, eds. Floya Anthias and Mojca Pajnik, 165–184. London: Palgrave Macmillan.
- Papadopoulou-Kourkoula, Aspasia. 2008. *Transit Migration. The Missing Link between Emigration and Settlement*. London: Palgrave Macmillan.
- Papadopoulou, Aspasia. 2005. "Exploring the asylum-migration nexus: a case study of transit migrants in Europe." *Global Migration Perspectives* No. 23.
- Petersen, William. 1958. "A General Typology of Migration." *American Sociological Review* 23 (3): 256–266.
- Ricoeur, Paul. 1994 (1978). *The Rule of Metaphor. Multidisciplinary studies of the creation of meaning in language*. London. Routledge.
- Said, Edward. 2000. *Orijentalizam*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Stojić Mitrović, Marta. 2013. „Stigmatizacija kao posledica ilegalizacije određenih oblika transnacionalnog kretanja – dehumanizacija tzv. ilegalnih migranata.“ *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 61 (2): 163–174.
- Stojić Mitrović, Marta. 2017. „Migracije.“ U *Mali leksikon srpske kulture*. Beograd: Službeni Glasnik i Etnografski institut SANU.
- Turton, David. 2003. "Refugees and 'other forced migrants': towards a unitary study of forced migration." *University of Oxford Refugee Studies Center Working paper* No. 13. Dostupno 30. 1. 2016. na: <http://www.rsc.ox.ac.uk/files/publications/working-paper-series/wp13-refugees-other-forced-migrants-2003.pdf>
- Ünsal, Nadiye. 2015. "Challenging 'refugees' and 'supporters'. Intersectional power structures in the refugee movement in Berlin." *Movements. Journal for critical migration and border regime studies* 1 (2). Dostupno 30.8. 2018. na: <https://movements-journal.org/issues/02.kaempfe/09.%C3%BCnsal--refugees-supporters-oplatz-intersectionality.html>

- Van Hear, Nicholas. 2011. *Mixed Migration: Policy Challenges*. Oxford: Migration Observatory. Dostupno 20. 8. 2018. na:
<http://www.migrationobservatory.ox.ac.uk/sites/files/migobs/Mixed%20Migration%20Policy%20Primer.pdf>
- Vertovec, Steven. 2007. "Introduction: New directions in the anthropology of migration and multiculturalism." *Ethnic and Racial Studies* 30 (6): 961–978.
- Vertovec, Steven. 2009. *Transnationalism*. London: Routledge.
- Wedel, Janine R, Cris Shore, Gregory Feldman, Stacy Lathrop. 2005. "Toward an Anthropology of Public Policy." *The Annals of American Academy of Political and Social Science* 600 (1): 30–51.
- Willson, Richard Ashby. 2011. *Writing History in International Criminal Trials*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wimmer, Andreas and Nina Glick Schiller. 2002. "Methodological nationalism and beyond: nation-state building, migration and the social sciences." *Global Networks* 2 (4): 301–334.
- Wood, Goef. 2007. "Labels, Welfare regimes and Intermediation: Contesting Formal Power." In *The Power of Labelling. How People are Categorized and Why it Matters*, eds. Joy Moncrieffe and Rosalind Eyben, 17–32. London: Earthscan.
- Zetter, Roger. 1991. "Labelling Refugees: Forming and Transforming a Bureaucratic Identity." *Journal of Refugee Studies* 4 (1): 44.

Примљено / Received: 11. 04. 2018.

Прихваћено / Accepted: 30. 10. 2018.